

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(4)-124. Sayı/Issue - Güz/Fall
Prof. Dr. Emel Kefeli Armağanı
DOI: 10.22559/folklor.2778

Araştırma makalesi/Research article

Frankofon Cezayir Edebiyatında Kadın, Kimlik ve Aşk: Leïla Sebbar'ın *Les Femmes Au Bain* (Kadınlar Hamamı) Adlı Romanı

Woman, Identity and Love in Francophone Algerian
Literature: Leïla Sebbar's Novel Entitled *Les Femmes Au Bain*

Ayşe Tomat Yılmaz*

Öz

Frankofon Cezayir edebiyatının önde gelen kadın yazarlarından Leïla Sebbar, annesinin Fransız (Hristiyan), babasının ise Arap (Müslüman) olması nedeniyle melez bir kültür ortamında büyür. Bu duruma yapıtlarında sıklıkla değinen yazar, kendisini bu iki farklı kültürün kesişme noktasında görür. Genellikle iki kültür arasında yaşamamanın zorlukları, sürgün, kimlik sorunu ve kültürel çatışmalar gibi konuları irdeleyen Sebbar, 2006 yılında yayımladığı *Les femmes au bain* (Kadınlar Hamamı)** adlı romanında ise hamamdaki birkaç kadının konuşmaları üzerinden, onların yaşamlarına, aşklarına, anılarına, mutluluklarına ve mutsuzluklarına odaklanır.

Bu çalışmada, öncelikle Frankofon Cezayir edebiyatındaki kadın yazarlardan yola çıkarak Cezayir'deki kadınların kimlik arayışlarını, sosyo-ekonomik durumlarını

Geliş tarihi (Received): 13-08-2024 Kabul tarihi (Accepted): 16-04-2025

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
Ankara-Türkiye/Assoc. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Letters Department of French
Language and Literature. ayse.tomatyilmaz@hbv.edu.tr. ORCHID ID: 0000-0001-8631-2854

ve toplumsal konumlarını genel olarak ele aldım. Ardından, Leïla Sebbar'ın *Les femmes au bain* adlı yapıtında betimlenen Cezayirli kadınlar ve bu kadınların gözünden aşk konusunu Cezayir'in tarihsel ve toplumsal değişimlerine koşturarak irdeledim. Sebbar'ın söz konusu romanında kadın ve aşk konularını toplumsal ve kültürel öğelerle harmanladığını ve Cezayirli kadınların yaşamlarını, içinde bulundukları durumu, toplumsal düzene karşı savaşımalarını, anılarını, mutluluklarını ve mutsuzluklarını açığa çıkardığını belirttim. Bununla birlikte, yazarın karakterleri aracılığıyla aşkın çeşitlemelerini yaptığını ve aşkın kişisel ve kültürel kimlikle keşilen ve ayrılan noktalarını belirttiğini ortaya koydum.

Anahtar sözcükler: *Frankofon Cezayir edebiyatı, Leïla Sebbar, Les femmes au bain, kadın, kimlik*

Abstract

Leïla Sebbar, one of the leading women writers of Francophone Algerian literature, grows up in a hybrid cultural environment due to her mother being French (Christian) and her father being Arab (Muslim). The author, who frequently refers to this situation in her works, sees herself at the intersection of these two different cultures. Sebbar, who usually deals with issues such as the difficulties of living between two cultures, exile, the problem of identity and cultural conflicts, focuses on the lives, loves, memories, happiness and unhappiness of several women in a hammam through their conversations, in her novel entitled *Les femmes au bain*, published in 2006.

In this study, firstly, I examined the identity struggles, socio-economic conditions and social positions of women in Algeria, drawing on the works of women writers in Francophone Algerian literature. Then, I analysed the Algerian women depicted in Leïla Sebbar's novel entitled *Les femmes au bain* and the subject of love through the eyes of these women in parallel with the historical and social changes in Algeria. I stated that Sebbar, in this novel, blended the themes of woman and love with social and cultural elements and revealed the lives of Algerian women, their situations, their struggles against the social order, their memories, their happiness and unhappiness. In addition, I revealed that the author made various descriptions of love through her characters and indicated the points where love intersected and separated from personal and cultural identity.

Keywords: *Francophone Algerian literature, Leïla Sebbar, Les femmes au bain, woman, identity*

Extended summary

Literature reflects the historical, social, political, economic, and cultural conditions of society from the Middle Ages to the Seventeenth Century, from the Age of Enlightenment to contemporary times. The subjects of woman and love are indispensable elements of this literary world, where countless motifs are explored. In Francophone Algerian literature, which often deals with themes such as colonialism, resistance, the war of independence, identity, migration and exile, motifs of women and love are also frequently addressed. Many

women writers, such as Assia Djebar, Malika Mokeddem, Fatima Bakhaï, make important contributions to the literary world through their works and play an active role in shaping Francophone Algerian literature. One of these women writers is undoubtedly Leïla Sebbar. In her novel *Les femmes au bain*, written in 2006, Sebbar focuses on the lives, loves, memories, happiness, and sorrows of a group of women through their conversations in a hammam. The novel in question revolves around the intersecting stories of several women, each with their own unique past and experiences.

The novel consists of the narratives of three main characters: the “beloved,” a young woman; the masseuse and storyteller, the “old black woman”; and the “bloody stranger,” a young man imprisoned. While these narrators pass the story between each other, allowing the narratives to intertwine, they also depict the situation of Algerian women, how and where they position themselves, and the Algerian society and traditions in all their details.

In Algeria, religion, society, traditions, and customs impose strict rules on women. In the novel *Les femmes au bain*, the women in question are also aware of this situation. These women, whose lives are left in the hands of their fathers and brothers until marriage, and in the hands of their husbands after marriage, are generally unhappy. These women, who have to live according to the rules determined by men, express at every opportunity that men drag them into darkness. Moreover, they characterise themselves as invisible because they do not have the right to express their thoughts openly even inside the house.

In this society, where there are great distinctions between men and women, the only place where women can express their feelings and thoughts without fear and without hiding their identities is the hammam. The hammam, which has an important place in many different cultures, is an area where social interactions take place and cultural traditions are maintained. The hammam, where people of all ages come together to strengthen their social ties, holds an important place in Francophone Algerian literature. It is a place of purification where women think about their lives, bodies and identities, and confront their pasts and desires. In the novel *Les femmes au bain*, the hammam is also described as a place where women come together to share their lives away from the eyes of men. While the hammam is seen as an environment of solidarity for women on the one hand, it is also described as a place of transformation beyond social and cultural roles. In the hammam, women talk endlessly among themselves and pour their hearts out to each other. In the novel, women usually talk about love, their loves, their escapades and passions in the hammam.

In conclusion, Leïla Sebbar, one of the notable writers of Francophone Algerian literature, deals with the subjects of women and love by blending them with social and cultural elements in her polyphonic novel *Les femmes au bain*. The novel examines the lives of female characters, each struggling with their own identities, desires, dreams, and social expectations. Through the conversations of women in the hammam, the novel reveals the lives of Algerian women, their circumstances, their struggles against social order, their memories, happiness, and unhappiness. It also depicts the love in the imagination of these women from different generations and backgrounds. The novel states that the older

generation, who are generally more attached to traditional values, see love as a duty and devotion, while the younger generation considers love from an individual perspective and defines it according to their own desires. On the other hand, it emphasizes that love, which is sometimes described as a freedom and sometimes as a limitation, gives people the power to fight against social rules and pursue their true desires. In short, the novel, which offers deep reflections on intergenerational relationships, reveals the points where love intersects and diverges with personal and cultural identity by starting from these different perspectives. Leila Sebbar describes the beauty, complexity and power of love in detail through the voices of female characters who are dragged into dilemmas between the rigid rules of society and the patriarchal order, while encouraging her readers to think about their own experiences and understandings of love.

Giriş

Duygu ve düşünceleri aktarmak için bir araç olarak kullanılan edebiyat, yüzyıllar boyunca farklı kültürler, toplumlar ve tarihi dönemler üzerine varıl bir anlatı dokusu ortaya koyar. Homeros'un antik destanlarından günümüzün çağdaş romanlarına kadar, kaleme alınan sayısız konu arasında, kadın ve aşk temaları çoğunlukla başrolü oynar. Başka bir deyişle, Sappho'nun tutkulu dizelerinden Jane Austen'in aşk romanlarına kadar edebiyat, kadınların ilişkilerde üstlendikleri görevler, karşılaştıkları zorluklar, onlara yüklenen toplumsal sorumluluklar, kadınların aşkı deneyimlemeleri ve aşkın evrimleşen doğası üzerine benzersiz bir pencere sunar.

XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve günümüze kadar gerek yazar gerekse yapıt sayısı bakımından artarak devam eden Frankofon Cezayir edebiyatı da kadın ve aşk konularını ayrıntılı bir biçimde ele alır. Ülkenin tarihsel, kültürel ve toplumsal yapılarıyla biçimlenen Frankofon Cezayir edebiyatı, özellikle kadın yazarların önemli katkılarıyla büyük önem kazanır. Cezayir'in sömürgecilik döneminde, bağımsızlık mücadelesi sırasında ve bağımsızlığın kazanılmasının ardından yaşadığı değişimleri kaleme alan kadın yazarlar, sadece erkek egemen bir toplumun baskısı altında var olmanın zorluklarını anlatmakla kalmazlar, aynı zamanda kimlik arayışı, aşk, özgürleşme gibi evrensel konuları da işleyerek yazın dünyasında kendilerine güçlü bir yer edinirler.

Frankofon Cezayir edebiyatının adından sıklıkla söz ettiren, özgün dil kullanımı, toplumsal eleştirileri ve derinlemesine kişilik çözümlemeleriyle dikkat çeken kadın yazarlarından biri hiç kuşkusuz Leila Sebbar'dır. Sebbar, söz konusu edebiyatın önemli temsilcilerinden biri olarak, yapıtlarında kadın kimliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kültürel çatışmalar gibi temalar üzerinden, bireylerin içsel ve toplumsal savaşımalarını ele alır. Bir yandan göçmenlik ve bireysel özgürlük konuları üzerinde dururken diğer yandan da kadınların hem Cezayir'in geleneksel toplum yapısı hem de postkolonyal dünyanın etkileri ile biçimlenen kimlik arayışlarını irdeler. Özellikle *Les femmes au bain (Kadınlar Hamamı)* adlı romanı bu konuların yoğun bir biçimde işlendiği, kişilerin içsel çatışmaları ve dış dünya ile ilişkilerinin derinlemesine irdelendiği bir yapıt olarak ortaya çıkar. Roman, kadınların aşklarını, cinselliklerini, toplumsal rollerini, arzu ve özgürlük arayışlarını anlatan varıl bir anlatı yapısı

sunar. Bu doğrultuda, söz konusu çalışmada, öncelikle Frankofon Cezayir edebiyatındaki kadın yazarlardan ve onların yapıtlarından yola çıkılarak Cezayir'deki kadınların kimlik arayışları, sosyo-ekonomik durumları ve toplumsal konumları ele alınacaktır. Ardından, Leïla Sebbar'ın *Les femmes au bain* adlı yapıtında betimlenen Cezayirli kadınların kimlikleri ve bu kadınların gözünden aşk konusu, Cezayir'in tarihsel ve toplumsal değişimleri bağlamında irdelenecektir.

1. Frankofon Cezayir Edebiyatı'nda kadın

Cezayir toplumunun tarihsel ve kültürel dönüşümlerine koşut bir gelişim sergileyen Frankofon Cezayir edebiyatı hem Cezayir'in iç dinamiklerini anlamada hem de sömürge sonrası edebiyatın küresel sahnedeki yerini kavramada önemli bir alan sunar. Söz konusu edebiyat, sömürgecilik tarihini, Cezayir toplumunun bağımsızlık mücadelesini ve modernleşme sürecinde yaşanan toplumsal değişimleri yazınsal bir zeminde tartışarak Cezayir halının tarihini ve kültürel kimliğini yansıtır.

Geçmiş yansıttığı gibi, toplumun geleceğini şekillendiren önemli sorunları da gün yüzüne çıkaran Frankofon Cezayir edebiyatı, 1900'lü yıllarda Cezayir toplumunun gelenek ve göreneklerini, kültürünü ve sömürge egemenliği altındaki yaşamını irdeler ve hem bireysel hem de toplumsal belleği kaleme alarak gelecek kuşaklara aktarır. Özellikle bu dönemde yazılan yapıtlar, Fransız sömürgeciliğinin toplumsal yapıda ve bireylerin yaşamında yarattığı etkileri ele alırken kadın-erkek eşitsizliği, kimlik çatışması, özgürlük ve direniş gibi evrensel temaları da işler. 1950'li yıllara gelindiğinde ise bu edebiyat, sömürgecilere karşı direnişin ve ulusal kimliğin anlatıldığı yapıtlarla önemli bir dönüşüm geçirir. Bu süreçte, yazarlar edebiyatı bir direniş aracı olarak kullanırlar ve Cezayir toplumunun kültürel ve ulusal kimliklerini keşfetme çabalarını aktarırlar. Kısacası bu dönemde edebiyat "(...) sömürgeci güçlerle mücadele eden, bastırılan, ezilen halkın çığlığıdır bir yanıyla; sömürge hakimiyetinin baskıcı kültürünü yansıtarak gerek bireysel gerekse toplumsal yıkımları tam anlamıyla gerçekçilik formunda ortaya koyar" (Akçay, 2021: 50). Tüm bu gelişmelerin ardından, 1962 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte Frankofon Cezayir edebiyatı yeni bir evreye girer ve Bağımsızlık Savaşı sonrası toplumun karşılaştığı sorunları, siyasal, sosyal ve kültürel değişimleri irdeler. 1990'lı yıllarda ise bir yandan ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlığı ve iç savaşı konu edinirken diğer yandan da küreselleşme, göç ve diaspora gibi konuları ele alır.

Bu tarihsel ve toplumsal dönüşümler, özellikle kadınların yaşamlarına ve edebiyat aracılığıyla verdikleri savaşımına yansırken onların seslerini duyurma çabalarını da derinden etkiler. Nitekim, bir yandan toplumun kadınlara dayattığı katı kurallar doğrultusunda ve sömürgeci güçlerin baskısı altında büyüyen diğer yandan da eğitime sınırlı erişim, yayıncılık alanındaki önyargılar gibi zorluklarla karşı karşıya kalan birçok kadın yazar, bu deneyimlerini yapıtlarına yansıtır. Cezayir toplumunda kadınların yaşamlarını yöneten baskıcı yapılara sıklıkla vurgu yaparak ataeril sistemin ve geleneklerin kadınların özgürlüklerini ve olanaklarını nasıl sınırlandırdığını dile getirir. Dolayısıyla, kadın yazarlar sadece bireysel kimliklerini ve varlıklarını sorgulamazlar; aynı zamanda kadınların özgürleşme süreçlerinin toplumsal ve kültürel anlamda nasıl biçimlendiğini de inceleyerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve

ataerkil yapılarla mücadelenin yazın dünyasıyla nasıl ilişkilendirildiğini gösterirler. Bu bağlamda, öncelikle Cezayir'in yazın dünyasında önemli bir yere sahip olan yazarlarından biri olan Assia Djebar'a değinmek yerinde olacaktır. Babasının desteğiyle Fransız okulunda eğitim olanağı yakalayan Djebar, yapıtları aracılığıyla kadınların toplum içinde karşılaştıkları baskılara karşı geliştirdikleri direnişi aktarır. Cezayirli kadınların yaşam koşullarını, özellikle de sömürgecilik sonrası dönemde yaşadıkları kimlik bunalımlarını derinlemesine irdeler. Örneğin, *L'amour, la fantasia (Aşk ve Fantazy)* adlı romanının daha ilk cümlelerinden itibaren baskı altında tutulan kadınların durumunu dile getirir:

Bir sonbahar sabahı, babasının elinden tutmuş okula başlayan küçük Arap kıızı. (...) Küçük kızın, okuma yazma öğrenmek için evden 'çıktığı' daha ilk gün, komşular on-on beş yıl sonrasını düşünerek, gözü pek babaya, saf erkek kardeşe merhametli ama muzip bir bakış fırlatıyorlar. Eninde sonunda başlarına bir felaket gelecek. Yazı yazmayı bilen bütün ukala bakireler, günün birinde mutlaka 'mektup' yazar. Gün gelir, kâğıda dökülen aşk, gizli saklı yaşanan aşktan çok daha tehlikeli bir hal alır bu kızlar için. Evlenme çağına gelmiş kızın bedenini örtün. Onu görünmez hale getirin. Bir kör kadar bile görmeyen bir varlığa dönüştürün onu, dışarıya dair bütün anılarını öldürün. (Djebar, 2003: 11)

Söz konusu romanın ilk cümleleri bile Cezayir toplumunda kadınların içinde bulunduğu durumu açıkça gözler önüne serer. Yazar bir yandan kadınların toplumda karşılaştıkları baskıların, dış dünyadan soyutlanmalarının ve eğitim yoluyla kazandıkları özgürlüklerin nasıl tehdit altında olduğunu gösterirken diğer yandan da toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneklerin kadınlar üzerindeki etkisini vurgular. Romanın ilerleyen sayfalarında da Cezayir'in tarihsel süreçte yaşadıklarına koşut olarak, din ve toplum baskısı nedeniyle susturulan kadınların durumunu aktarmaya devam eder. Djebar, tarihsel ve kişisel anlatıları harmanlarken, dört duvar arasına kapatılan kadınların yaşadıklarını bütün ayrıntılarıyla aktarır. Kadınların fısıltılarını çığlığa dönüştüren yazar, aşkı ise kadınları ayakta tutan ve onların baskılara karşı savaşmalarına yardım eden bir güç olarak betimler. Bu betimleme, yalnızca bireysel bir direnişin anlatımı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı ortaklaşa bir savaşımın göstergesidir.

Benzer bir temayı, Frankofon Cezayir edebiyatının adından sıklıkla söz ettiren bir diğer kadın yazarı Fatima Bakhaï de yapıtlarında ele alır. Bakhaï, bir yandan, ülkesinin kadınlarının yaşam koşullarını belirleyen sosyal ve kültürel kuralları açıklarken diğer yandan da söz konusu kuralların kadınların kimlikleri, özgürlükleri ve seçimleri üzerindeki etkisini gün yüzüne çıkarır. Örneğin, gerçeklik ile kurmacayı harmanladığı *Dounia* adlı romanında Cezayirli bir kızın yaşamını konu edinir. Romanın başkışisi Dounia ataerkil sistemin katı kuralları doğrultusunda yetiştirilmez. Babası Si-Tayeb, kızının matematik, tarih, coğrafya, şiir gibi birçok farklı konuda eğitim almasına olanak tanır (Bakhaï, 1995: 17). Adı, yaşam (Bakhaï, 1995: 282) anlamına gelen Dounia, babasından aldığı destek ile geleneksel düzenin katı kurallarına boyun eğmez. Yapıtta, Dounia'nın özgürleşme çabası bireysel bir savaşımın ötesine geçer ve onun yaşamı toplumun geneline yönelik eleştirilerin bir aracına dönüşür. Dounia, ataerkil düzen ve toplumsal değerlerle biçimlenen yaşamın sınırlarını aşmaya çalışırken hem kendi kimliğini hem de ülkesinin kadınlarının kimliğini sorgular. Bu bağlamda, Bakhaï'nin yapıtındaki kadın karakterlerin karşılaştıkları içsel ve toplumsal çatışmalar, tıpkı Djebar'ın yapıtlarında olduğu gibi, kadınların özgürleşme çabalarının bireysel bir savaşımından çok, toplumsal

yapıları sorgulayan ve dönüştüren bir güç olduğunu gösterir. Bakhaï, Dounia'nın özgürleşme sürecinde toplumsal kalıplara karşı başlattığı direnişi, toplumun genelindeki cinsiyetçi yapıların sorgulanmasına dönüştürür. Romanında, bir yandan Dounia, Lalla Badra ve Dounia'nın Yahudi arkadaşı Naima gibi içinde bulundukları toplumun baskılarına değerlerine karşı yılmadan savaşan kadınları diğer yandan da sütanne Mâ Lalia, Si-Tayeb'in ikinci eşi Zahra ve M'Barka gibi erkek egemenliğine boyun eğerek yazgısını kabullenen kadınları resmeder. Kültürel kısıtlamalar ile bireysel arzular arasındaki gerilimi betimleyen Bakhaï, kaleme aldığı kişiler aracılığıyla ülkesinin kadınlarının zaman içinde yaşadığı evrimi gözler önüne serer.

Bir başka kadın yazar Malika Mokeddem'in de yapıtlarında kaleme aldığı kadın karakterler geleneklere ve adaletsizliklere başkaldırarak sürekli bir özgürlük arayışındadırlar. Geleneklerin kadınlar için belirlediği rollere karşı savaşır ve yaşamın her alanında kendi seçimlerini yapabilmek için büyük uğraş verirler. Ataerkil düzenden toplumsal beklentilere kadar çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmalarına karşın, kişisel özgürlükleri uğruna yılmadan savaşır. Mokeddem, çağdaşlarının çoğu gibi, kadın karakterleri aracılığıyla, cinsiyet eşitsizliğini, toplumsal baskıları ve Cezayirli kadınlara biçilen geleneksel rolleri eleştirir. Bu eleştirisini de her olanakta içinde bulundukları durumu sorgulayan, cesur ve özgür bireyler olarak betimlediği kadın karakterleri üzerinden yapar. Örneğin *L'Interdite* adlı romanında, Cezayir toplumunu ataerkil düzen ve kadın ekseninde betimler. Romanın başkişisi Sultana üzerinden, Cezayir'de yaşanan cinsiyet ayrımını ve fanatizmi gözler önüne serer. Sultana'nın toplumun baskılarına karşı verdiği mücadele, sürgün yaşamındaki deneyimleri ve postkolonyal kimliğinin getirdiği parçalanmışlık duygusu Mokeddem'in yapıtının merkezinde yer alır. Nitekim, yazar bir yandan Cezayirli kadınlara yüklenen geleneksel rolleri ve beklentileri eleştirirken, diğer yandan da kadınların içinde bulunduğu durumu ayrıntılı bir biçimde aktarır.

Cezayirli kadınların acılarını ve onların karşılaştıkları adaletsizlikleri durmaksızın kaleme alan yazarlardan bir diğeri de Fransız edebiyat öğretmeni olan Samia Ben Ameer'dür (Bouguerra ve Bouguerra, 2010: 218). Yapıtlarını Maïssa Bey takma adıyla kaleme alan yazar, özellikle sömürge sonrası Cezayir'de kadınların yaşamlarını ve toplumdaki yerlerini irdeler. Yazı, onun için hem şiddete ve özellikle kadınlara yapılan adaletsizliklere karşı bir silah hem de tek özgürlük alanıdır (Bouguerra ve Bouguerra, 2010: 218). Maïssa Bey, kadınların toplumsal baskılara karşı mücadelelerini ve seslerini duyurabilmek için yazının gücünden nasıl faydalandığını yapıtlarında güçlü bir biçimde dile getirir. Bununla birlikte, Cezayirli kadınların karşılaştıkları zorlukların yalnızca bireysel değil, toplumsal bir sorun olduğuna dikkat çekerek bu konuda farkındalık yaratmayı arzular. *Nouvelles d'Algérie*'den *Cette fille-là*'ya; *Sous le jasmin la nuit*'den *Surtout ne te retourne pas*'ya her bir yapıtında, Cezayirli kadınların yaşadığı toplumsal baskıları ve adaletsizlikleri ayrıntılı bir biçimde ele alır. Geleneksel düzenin ve ataerkil toplum yapısının Cezayirli kadınları nasıl şekillendirdiğini, onların içsel çatışmalarını, kimlik arayışlarını ve özgürlük savaşımalarını irdeler. Maïssa Bey'in yazınında, Cezayirli kadınların gösterdikleri cesur direniş, adaletsizliklere ve eşitsizliklere karşı başkaldıran karakterleriyle bir bütün olarak biçimlenir. Bu bağlamda, yazının yalnızca bir anlatım aracı olmanın ötesinde, toplumsal değişim ve kadın hakları için önemli bir silaha dönüştüğü açıktır.

Adı geçen yazarların yanı sıra, Hawa Djabali, Latifa Ben Mansour ve Nina Bouraoui gibi Cezayirli kadın yazarlar da yapıtları aracılığıyla bir yandan toplumsal ve kültürel öğeleri sorgularlar, diğer yandan da kadın kimliğini, aşkı ve özgürlüğü yeniden biçimlendirerek güçlü ve özgün seslerle yazın dünyasının sınırlarını zorlarlar. Dolayısıyla Frankofon Cezayir edebiyatına önemli katkılarda bulunarak söz konusu edebiyatı şekillendirmede etkin rol oynarlar.

2. Leïla Sebbar ve *Les Femmes au bain*

Yazın yapıtları aracılığıyla tarihi biçimlendiren, toplumu dönüştüren kadın yazarlardan biri hiç kuşkusuz Leïla Sebbar'dır. Sebbar, 1941 yılında Cezayir'in Aflou kentinde, Cezayirli öğretmen bir baba ile Fransız öğretmen bir annenin kızı olarak dünyaya gelir. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın ilk yıllarına tanık olan Sebbar, edebiyat alanında yükseköğrenim görmek amacıyla önce Aix-en-Provence'a ardından Paris'e gitmek için ülkesinden ayrılır. Bu dönemde yaşadığı kimlik bölünmesi ve karşılaştığı kültürel farklılıklar onun yazın yaşamını derinden etkiler. Nitekim, zaman içinde Paris'te çeşitli dergilerle iş birliği yapar ve kısa öyküler, denemeler ve romanlar kaleme alır. *La Seine était rouge (Seine Nehri Kırmızıydı)*'den *Le Silence des rives (Kıyıların Sessizliği)*'e, *Je ne parle pas la langue de mon pere (Babamın dilini konuşmuyorum)*'den *Mon cher fils (Sevgili oğlum)*'e kaleme aldığı birçok yapıtı aracılığıyla Frankofon Cezayir edebiyatının önde gelen seslerinden biri olmayı başarır.

Annesi Fransız (Hristiyan), babası ise Arap (Müslüman) olan ve dolayısıyla melez bir kültür ortamında büyüyen Sebbar, bu durumu yapıtlarına da yansıtır. Kendisini bu iki farklı kültürün kesişme noktasında görür ve yapıtlarını kaleme alırken genellikle kimlik arayışından esinlenir (Bueno Alonso, 1998: 85). Bu doğrultuda, bir yandan iki kültür arasında yaşamının zorluklarına, sürgüne, kimlik sorununa ve kültürel çatışmalara değinirken diğer yandan da Cezayirli kadınların geleneklere ve toplumsal düzene karşı savaşımalarını irdeler. Sebbar'ın yapıtları, bireyin toplumsal ve kültürel kimlikleri arasındaki gerilimleri irdeleyerek hem bireysel hem de kolektif deneyimlere ışık tutar. Özellikle Cezayirli kadınların ataerkil düzenin dayattığı sınırlara karşı verdikleri mücadele onun metinlerinde önemli bir yer tutar. Yazar, ülkesinin kadınlarının seslerini duyurmaya çalışarak onları tarihsel ve kültürel bağlamda yüceltmeyi amaçlar.

Sebbar'ın hem bireysel kimliğini hem de Cezayirli kadınların toplumsal kimliklerini bulma çabaları, onun yazınsal dilinde önemli bir yer tutar. Bu dil, yalnızca bir anlatım aracı değil, aynı zamanda geçmişin sarsıntılarını ve kültürel belleğini yeniden canlandırma aracıdır. Sebbar, yapıtlarında sıklıkla dil ve kimlik arasındaki bağları sorgular. Fransızca yazmayı seçmesi, onun için yalnızca bir anlatım biçimi değil aynı zamanda Cezayir'in sömürge geçmişiyle yüzleşme ve bu geçmişi yeniden tanımlama çabasıdır. Onun yapıtlarını Fransızca kaleme almasının bir diğer nedeni ise Arapça bilmemesinden kaynaklanır. Kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşide, “aslında babanızın dillerinden birini, Fransızca'yı konuşuyorsunuz. Buradaki sorun babanızın dilini konuşamamanızdan çok, sizin de *Femmes d'Afrique du Nord: Cartes postales* adlı yapıtınızda belirttiğiniz gibi, babanızın halkının kadınlarının dilini konuşamamanız” (Dana, 2003: 177) dendiğinde, Sebbar “babamın toprağının dilini konuşmuyorum ki bu aynı zamanda benim de doğduğum toprak, yani çocukluğumda ve ergenliğimde bedenimin ait olduğu toprak” (Dana, 2003: 177) diyerek cevap verir. Nitekim,

Je ne parle pas la langue de mon père adlı yapıtında bu konuyu ayrıntılı bir biçimde anlatır. Söz konusu yapıtın merkezine Cezayir’de Fransız sömürgeciliğinin son yıllarında Fransızca öğreten öğretmen bir baba figürünü yerleştirir. Babanın ana dili olan Arapça, aile içinde kullanılmaz; yalnızca Fransızca konuşulur. Bu durum yazarın çocukluğunu derinden etkiler çünkü “kendisine aktarılmayan bu dil, aynı zamanda Cezayirliğin de dilidir ve bu insanlar yazar için bir bakıma erişilemez olarak kalırlar” (Abdelhafid, 2003: 140-141).

Çağdaşları Rachid Boudjedra, Tahar Ben Jelloun, Abdelkader Djemaï gibi, göçmen yazar olarak da nitelendirilen Leïla Sebbar (Bouguerra ve Bouguerra, 2010: 230) *Les femmes au bain* adlı yapıtını 2006 yılında kaleme alır. Söz konusu roman hamamdaki birkaç kadının konuşmaları üzerinden, onların yaşamlarına, aşklarına, anılarına, mutluluklarına ve mutsuzluklarına odaklanır. Başka bir deyişle, *Les femmes au bain* her biri kendine özgü geçmişe ve deneyimlere sahip birkaç kadının kesişen öyküleri etrafında döner. Ancak roman yalnızca bireysel öykülere odaklanmaz; aynı zamanda toplumun genel görünümünü de gözler önüne serer. Sebbar, kadınların gündelik yaşamlarındaki küçük ayrıntılardan yola çıkarak ataerkil düzenin kadınlar üzerinde kurduğu baskıları ve kadınların bu baskılara karşı geliştirdikleri izlemleri irdeler. Kısacası, Sebbar *Les femmes au bain*’de, Cezayir’de kadın düşmanlığının geçmişten günümüze köklü bir geçmişe sahip olduğunu ve günümüzde de hâlâ devam ettiğini ortaya koyar (Louazani, 2003: 137).

Roman, kadınların birbirlerine aktardıkları öyküler üzerinden geçmişle şimdiki zaman arasında bir bağ kurar. Başka bir deyişle, söz konusu yapıt, farklı kültürel ve tarihsel bağlamlara sahip kadınların ortak deneyimlerini ve mücadelelerini görünür kılar. Kadınların anlatılarında yer bulan sarsıntılar, aşk hikâyeleri, hayal kırıklıkları ve umutlar hem bireysel hem de kolektif belleğin bir yansımasıdır. Sebbar, hamam gibi geleneksel bir uzamı, kadınların içsel yolculuklarını ve karşılaştıkları toplumsal zorlukları ortaya çıkardıkları bir sahneye dönüştürür. Dolayısıyla, kadınların seslerini duyururken onların sessizliklerini de irdeler. Ki bu sessizlik, bir yandan bastırılmış deneyimlerin ve arzuların simgesi olurken diğer yandan da toplumsal düzenin dayattığı sınırların bir dışavurumu olarak ortaya çıkar.

Roman, genç bir kadın olan “sevgili”, tellak ve hikâye anlatıcısı “yaşlı zenci kadın” ve hapisanedeki “delikanlı”nın anlatılarından oluşur. Bu üç anlatıcının bakış açısı, romanın yapısını belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak öne çıkar. Her bir anlatıcı kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak farklı bir ses ve bakış açısı sunar. Bu anlatıcılar yalnızca kişisel öykülerini paylaşmakla kalmazlar; aynı zamanda birbirlerinin hikâyelerini tamamlayarak romanın polifonik yapısını oluştururlar. Yapıtta, söz konusu anlatıcılar sözü bir diğerine vererek anlatıların iç içe geçmesini sağlarlar. Ayrıca, özellikle hamamda yaşlı zenci kadın, kendisini dinleyen diğer kadınların varlığını kullanır; onlara sorular sorarak onların da anlatıma katılmalarını sağlar ve hikâyeyi ilerletir. Bu durum kadınların hem anlatıcı ile diyalog kurmalarına hem de anlatıcının yokluğunda konuşarak olayları kendi bakış açılarından yeniden şekillendirmelerine olanak tanır (Bourek, 2011: 42). Gérard Genette’in de belirttiği gibi, “anlatının asıl yazarı yalnızca onu anlatan değil, aynı zamanda, hatta bazen ondan da çok, dinleyen kişidir. Dahası bu kişinin hitap edilen kişi olması da farz değildir. Daima dinleyen birileri vardır” (Genette, 2011: 287).

Romanda ilk anlatı, “delikanlı”nın “sevgili” ile karşılaştığı andan itibaren onu sevmeye başlar. Bu ilk anlatıya bağlı olarak gelişen uydu anlatılar ise kadınların toplum içindeki konumlarını ve karşılaştıkları baskıları çeşitli bağlamlarda ortaya koyar. Kadın imgesi üzerine kurulu bu uydu anlatılardan biri solaklığın uğursuzluk getirdiği inancıdır. Tarih boyunca çeşitli kültürlerde yer etmiş bu mit, romanda da “sevgili”nin solak olmasıyla kendini gösterir. Solaklık, romanda bir yandan fiziksel bir özellik olarak ele alınırken, diğer yandan da kadınların karşılaştığı toplumsal önyargıların simgesine dönüşür. “Sevgili”nin solak olması onun hem toplumun dayattığı kurallara uymayan bir birey olduğunu hem de geleneksel inanışlar ve ataerkil baskılar nedeniyle damgalandığını gösterir. Bu durum, kadının bedeni ve kimliği üzerinden biçimlenen toplumsal denetimin bir başka boyutunu yansıtır. Uydu anlatılardan bir diğeri Binbir Gece Masalları’nı çağrıştıran tellak kadının hamamdaki diğer kadınlarla etkileşimi üzerinden şekillenir. Tellak kadın, sorular sorarak diğer kadınların anlatıma katılmalarını sağlar ve onların hikâyelerini anlatmalarına yardımcı olur. Bu hikâyeler kadınların bireysel deneyimlerini ve toplumsal önyargılara karşı mücadelelerini aktarırken romanın çok katmanlı yapısını da güçlendirir. Kadın hikâyelerinin birbirlerine bağlanarak iç içe geçmesi, kadınlar arası dayanışmanın ve ortak deneyimlerin bir yansıması olarak öne çıkar. Böylece, romandaki uydu anlatılar hem ilk anlatıyı tamamlar hem de toplumsal cinsiyet eleştirisini derinleştirerek kadınların bireysel ve kolektif mücadelelerine dikkat çeker. Kısacası, *Les femmes au bain* bu çok katmanlı yapısı aracılığıyla bireysel bir aşk hikâyesinden yola çıkarak toplumsal ve kültürel eleştirilere uzanan geniş bir anlatı evreni oluşturur.

Romandaki anlatıcılar (“sevgili”, “yaşlı zenci kadın”, “delikanlı”) bir yandan anlatı yelpazeleriyle romana çeşitlilik katarken diğer yandan da Cezayirli kadınların içinde bulunduğu durumu, onların kendilerini nasıl ve nerede konumlandıklarını, Cezayir toplumunu ve geleneklerini bütün ayrıntılarıyla aktarırlar. Romanın bu çoksesli yapısı hem Cezayir toplumuna ilişkin ayrıntılı bir görünümü gözler önüne serer hem de anlatının derinliğini artırır. Kadınların anlatıya katılımı, onları sıradan bir dinleyici olmaktan çıkarır ve anlatının bir parçasına dönüştürür. Kadınlar “yaşlı zenci kadın” ile konuşarak, üstelik anlatıcının yokluğunda kendi bakış açılarından kendi sesleriyle anlatıyı yönlendirerek bireysel ve toplumsal kimliklerini sorgularlar. Böylelikle roman yalnızca bir anlatı olmaktan çıkar ve kadınların kendi yaşamlarını, geçmişlerini, geleceklerini ve toplum içindeki yerlerini sorguladıkları bir yapıya dönüşür.

Cezayirli kadınların anlatıları, bu toplumun geleneksel yapısı ve sosyal düzeniyle derin bir bağa sahiptir. Cezayir’de özellikle kadınların toplumsal rollerine ilişkin güçlü bir geleneksel anlayış egemendir. Bu geleneksel yapı, kadınların toplum içindeki yerlerini belirleyen katı kurallar ve beklentilerle şekillenir. Aile yapısının, cinsiyet ayrımcılığının ve ataerkil değerlerin baskın olduğu bu toplumda, kadınların özgürlükleri ve bireysel hakları çoğu zaman kısıtlanır. Cezayir’in tarihsel ve kültürel dokusunda yer alan bu gelenekler, Sebbar’ın romanında kadınların karşılaştıkları zorlukları ve toplumsal baskıları anlamak için önemli bir çerçeve sunar.

Cezayir’deki geleneksel yapı, yalnızca toplumsal kurallar ve cinsiyet ayrımcılığıyla değil, dinin toplum üzerindeki etkisiyle de biçimlenir. Bilindiği gibi,

Modern dünyanın birçok yerinde insanların, farklı dönemlerde, farklı amaçlarla, kendilerini -ülke, ulus, ırk, sınıf, dil veya diğer bazı ölçütlerle göre- kolektif olarak çeşitli biçimlerde tanımlamaları olağandır. Tarihsel belgelerde ortaya konduğu gibi, İslam'ın öz algılarında tüm bunların yeri vardır; bazen bu yer çok daha önemli hâle gelir. Fakat genellikle ikincil olarak görülürler. Müslüman dünyanın önemli bir bölümünün yazılı tarihinde hem benimsenen hem de ayırt edici birincil ve temel tanım, ülke ya da millet, ırk ya da sınıf değil, dindir. Din, Müslümanlar için elbette İslam demektir. (Lewis, 2021: XII)

İslam dininin egemen olduğu bu kültür, kadınların toplumsal rollerini pekiştiren bir sistem olarak geleneklerle birleşir. Durkhem'in "insanın kendi dışında algıladığı ve onu hem kısıtlayan, hem de destekleyen bir güç" (Berktaş, 2000: 18) olarak tanımladığı din, yalnızca bireysel inançları değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı ve aile içindeki hiyerarşiyi belirleyen güçlü bir araçtır. Bu bağlamda, kadınlar için dini kurallar, toplumsal beklentilerle iç içe geçerek onların özgürlüklerini ve kimliklerini belirleyen bir dizi sınırlayıcı etken oluşturur. Romanda, bu dinsel ve geleneksel bağlam, kadınların yaşadığı zorlukları ve toplumsal baskıları daha da derinleştirir ve kadınların içinde bulundukları durumu anlamaya olanak tanır.

Örtülü bir anlatımla «cinsler arasındaki çatışma» diye adlandırılan erkek otoritesinin zorla kabul ettirilişi, savaşı ulusların sığındığı formüllere benzer. Bir ülkeye savaş açan diğer bir ülke, bu tutumunu, düşmanın aşağı ırktan olduğu ya da insan yerine konulamayacak yapıda olduğu gerekçesiyle mazur göstermeye çalışır. Ataerkil düşünce yapısı, bu amaca yararlı kadınların durumunu geçerli ve haklı göstermek için bir yığın mazeret bulmuştur. Ve bu geleneksel inançlar, bugün de süregelmekte, pek azımızın açıklamayı göze alacağı oranda vicdanımızı ve düşüncemizi etkilemektedir. (Millet, 2000: 83)

Ataerkil düşünce yapısının köklü etkileri, farklı toplumsal dinamiklerle çeşitlenerek kadınları sistematik bir biçimde dışlamaya devam eder. Örneğin, Cezayir toplumunda dinin etkisi, geleneksel aile yapısı ve ataerkil değerlerle birleşerek kadınların sosyal yaşamdan uzaklaştırılmalarına ve baskılara boyun eğmelerine neden olur. Başka bir deyişle, Cezayir'de dinin, toplumun, gelenek ve göreneklerin kadınlar üzerinde ağır kuralları vardır. Bu toplumda, "kız çocuğu, erkek evladın hep bir adım gerisindedir. Toprakla geçimini sağlayan bütün toplumlarda görüldüğü gibi, imtiyazlı bir müstahsil olan erkek, neredeyse derebeyi avarında bir statüye sahiptir. Bir ailede erkek çocuğun dünyaya gelmesi, kız çocuğuna nazaran çok daha fazla heyecanla karşılanır. Baba, işlerinde bir yardımcı, ailesine bir halef ve ölümünden sonra anne ve kardeşlerine bir vasi gözüyle bakar ona" (Fanon, 2012: 100).

Bu düzen, Cezayirli kadınların toplumsal yaşamda daha az görünmelerine neden olur. Erkeklerin sahip olduğu ayrıcalıklı konum, aile içinde olduğu kadar dış dünyada da kendini gösterir. Kadınların yaşamlarının hemen hemen her alanında bu ayrımcı düzenle karşılaşmaları, onları daha edilgin bir konuma iter. Toplumun her katmanında kadının yerinin belirlenmesi, onların kendi kimliklerini dilediklerince oluşturmalarını engeller. Bu durum, özellikle kız çocuklarının toplumda ve ailede nasıl dışlandıklarını ve cinsiyet eşitsizliğinin erken yaşlardan itibaren nasıl şekillendiğini gözler önüne serer. Gerçekten de ataerkil sistemin egemen olduğu söz konusu toplumda, doğdukları andan itibaren dışlanan kız çocukları, çok küçük

yaşlarda cinsiyetler arasında yaşanan bu ayrımı kavrarlar. Çocukluğunu doya doya yaşayamayan, büyümeye başladığının bile ayrımına varamayan genç kız,

Cezayir toplumunun geleneklerle dopdolu aile hayatı içinde yerini alır. Kadının asırların birikimiyle oluşmuş ev hayatı hiçbir yeniliğe açık değildir. Cehalet, sefalet, ezilen halkın durumu, sömürge insanı dünyasının özelliklerini, onları tanınmaz hale getirmeye kadar işler ve kuvvetlendirir. Kız çocuğu Cezayir kadınlarının değerler ve tavırlar dünyasına güç sarf etmeden uyar. Annesinin ağzından erkeğin mukayese götürmez kıymetini öğrenir. Az gelişmiş bir ülkede ve özellikle Cezayir’de kadın her zaman küçük muamelesi görür. Kardeş, amca veya koca olsun, erkek ise öncelikli bir vasidir. Genç kız, erkek ile münakaşaya girmemeyi, ‘erkeğin sabrını taşırmamayı’ öğrenir. (Fanon, 2012: 101)

Din ve toplum kuralları doğrultusunda yaşayan ya da yaşamak zorunda bırakılan söz konusu kızlar, büyümeye başladıkça evin içinde göz önünde olmaktan kaçınırlar çünkü “Cezayirli kız, vücudundan, fiziki değişimlerinden, geçirdiği aybaşı hallerinden utanır. Ailesinin önünde kadınlaşmaktan utanır. Babasının önünde konuşmaktan, babasına bakmaktan utanır. Babası da ondan utanır” (Fanon, 2012: 102). Nitekim günden güne susarlar ve kendi içlerine kapanırlar. Bu içe kapanış, toplumsal baskılardan kaynaklanan bir kaçış değil, aksine toplumun kendilerine yüklediği rolleri içselleştirerek yaşadıkları fiziksel ve duygusal baskılara karşı bir hayatta kalma mücadelesidir.

Les femmes au bain adlı romanda da kadınlar içinde bulundukları bu durumun bilincindedirler. Çoğunlukla boyun eğmek zorunda kaldıkları baskıların Allah’ın değil, erkeklerin belirlediği kurallar nedeniyle olduğunu (Sebbar, 2006: 7) dile getirirler. “Evlenme çağına gelmiş kızın bedenini örtün. Onu görünmez hale getirin. Bir kör kadar bile görmeyen bir varlığa dönüştürün onu, dışarıya dair bütün anılarını öldürün” (Djebar, 2003: 11). Bu tür bir dışlanma, kadın varlığının tüm dışsal göstergelerinin yok sayılması anlamına gelir. Bedenin tüm doğal değişimleri, duygusal tepkileri ve toplumsal statüsü, ona dayatılan kimlikten bağımsız olarak değerlendirilemez. Genellikle bu düşüncelerle yoğrulmuş Cezayir toplumunda yaşayan romandaki kadın karakterler bu durumdan duydukları rahatsızlığı vurgularlar. Erkeklerin kadınları mutlu eden saç ve vücut güzelliğini, elbiseleri ve takıları yasakladıklarını (Sebbar, 2006: 35) ve kendilerini karanlıklara sürüklediklerini dile getirirler. Bu yasaklar kadınların hem varlıklarını hem de kimliklerini ve özgürlüklerini baskılar. Bedenleri, toplumsal kalıplara uygun bir nesneye dönüştürülürken, duygusal ve entelektüel varlıkları da göz ardı edilir. Nitekim, kadınların giyimleri, davranışları ve üstelik düşünceleri bile erkeğin onayını almak ve toplumda kabul görmek için sürekli denetlenir. Bu durumun ayrımında olan ve evin içinde bile düşüncelerini açık bir biçimde dile getirmeye hakları olmadığını bilen kadınlar kendilerini görünmez olarak nitelerler.

Cezayir’de “kadınlık niteliklerini kazanan genç kız hemen evlenmeli, çoluk çocuğa karışmalıdır. Bir aile için, evde yetişkin bir kızı barındırmak, son derece zordur. Bulûğa ermiş kız, gidicidir, dolayısıyla çok sıkı bir şekilde korunur, gözetilir. Yine bundan ötürü de kolayca evlenir” (Fanon, 2012: 101). Romanda da kadın karakterlerden biri daha on altı yaşındayken (Sebbar, 2006: 43) evlendirilir. “Ataerki aile düzenlerinde, analarla babaların seçtikleri

nişanlılar evlenene dek birbirlerinin yüzünü görmezlerdi – bazı Müslüman topluluklarında hala göremezler. Dolayısıyla, böyle bir evlenmede, toplumsal açıdan bakıldığı zaman, koskoca bir yaşamı kapsayacak girişimi duygusal ya da cinsel bir heves üstüne oturtmak söz konusu bile olamaz» (De Beauvoir, 1986: 25). Küçük yaşlarda ve hiç tanımadıkları kişilerle ailelerinin istekleri doğrultusunda evlenmek zorunda kalan kadınlar son derece mutsuzdurlar: “Düğün gecem hakkında hiçbir şey söylemeyeceğim. Aşksız evlenen kadınlar bilirler. Bir kadının, sadece bir kadının tanımadığı biriyle düğün gecesinin güzel geçtiğini söylediğini duymak isterdim. Sadece bir” (Sebbar, 2006: 63). Romadaki bu cümleler, kadınların deneyimledikleri derin yalnızlığı ve çaresizliği yansıtır. Onlar için düğün gecesi bir sevincin değil, tanımadıkları bir yaşama atıldıkları bir başlangıcın simgesidir. Kadınların kendilerini açıkça anlatamadıkları bu evlilik düzeni, onları hem duygusal olarak yıpratır hem de onların yaşamlarını başkalarının istekleri doğrultusunda şekillendirmelerine neden olur. Sebbar’ın bu çarpıcı anlatımı, evlilik kurumunun ülkesindeki kadınlar üzerindeki baskıcı etkisini bütün ayrıntılarıyla açığa çıkarır.

Görüldüğü gibi, kadınların baba evindeyken içinde bulundukları durum genellikle evlendiklerinde de devam eder. “Kadınlar doğumdan ölüme kadar Allah’ın değil, erkeklerin, babanın, erkek kardeşin, eşin hizmetinde acı çekmek zorundadır” (Sebbar, 2006: 35). Bu durum, kadınların kendi özgürlüklerini kazanma ve yaşamları üzerinde söz sahibi olma olasılıklarını neredeyse tamamen ortadan kaldırır. Baba evinde, kadınlar üzerindeki baskı genellikle aile onuru ve geleneklerle gerekçelendirilirken, evlilikte de bu baskı erkek otoritesine ve ev içindeki görevlerle ilgili beklentilere dayandırılır. Kısacası, birçok kadının yaşamı, evlenene kadar babasının ya da ağabeyinin evlendikten sonra da eşinin ellerine bırakılır. Böylelikle kadının kimliği, çoğunlukla bu erkek figürleriyle tanımlanır ve onların gölgesinde biçimlenir. Bu durum, kadının birey olarak varlık göstermesini engellediği gibi, onun duygusal, entelektüel ve toplumsal gelişimini de sınırlar. Dolayısıyla, kadınların yaşamı kısır bir döngüde, bir otoriteden diğer bir otoriteye geçerek devam eder. Bu döngü, toplumsal yapının sürdürülmesinde temel bir düzenek olarak işlev görürken kadınların özgürleşme olasılıklarını her aşamada baskı altına alır. Kadının yaşamının neredeyse tüm evrelerinde karşılaştığı bu kısıtlayıcı yapı, onun bireyselliğini reddeden bir sistemin ürünü olarak karşımıza çıkar.

“Tarih boyunca, hem erkeklerin hem de kadınların, mensup oldukları sınıf, ırk, dinsel topluluk vb. nedeniyle tarihsel geleneğin dışına itilmeleri çok sık rastlanan bir olgu, ama hiçbir erkeğin salt cinsiyeti nedeniyle dışlandığı” (Berktaş, 2012: 21) görülmez. Kadınlar neredeyse tüm yaşamları boyunca suskunluklar içinde yaşamaya çalışırken, erkekler için durum farklıdır. Erkekler toplumsal normlar, ataerkil düzen ve gelenekler tarafından desteklenen bir özgürlük alanına sahiptir. Onların sesleri ve istekleri hem bireysel hem de toplumsal anlamda daha görünür ve baskındır. Onlar istedikleri kadar kişiyle evlenebilirler. Yatakta kendilerine boyun eğecek genç ve güzel bir kadın düşerler (Sebbar, 2006: 30) çünkü “bir erkek, yabanıl ya da rahip değilse, evinde bir kadın, karısı olmadan yaşamaz; kural budur” (Sebbar, 2006: 31).

Erkek ve kadınlar arasında büyük ayrımların yaşandığı söz konusu toplumda, kadınların kendi kimliklerini gizlemeden, korkusuzca duygu ve düşüncelerini dile getirebildikleri tek yer hamamdır. “İnsanlık tarihinin en eski devirlerinden itibaren çeşitli medeniyetler hamam yapıları yapmıştır. Fakat bunlar içinde Romalılar ve İslam dininin temizliğe hassasiyet gös-

termesi dolayısıyla Müslümanlar” (Ertuğrul, 2009: 241-242) hamama çok önem vermişler ve bu mekânları yaygınlaştırmışlardır. Hamam, yalnızca bedenın değil, tinin de arındığı bir uzam olarak toplumsal yapıda önemli bir rol oynar. Birçok farklı kültürde önemli bir yere sahip olan hamam, sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği ve kültürel geleneklerin sürdürüldüğü bir alandır. Her yaştan insanın bir araya gelerek toplumsal bağlarını güçlendirdiği hamam, Frankofon Cezayir edebiyatında fiziki bir alandan çok daha fazlasıdır. Kadınların yaşamları, bedenleri ve kimlikleri üzerine düşündükleri, geçmişleri ve arzularıyla yüzleştikleri bir arınma yeridir. Başka bir deyişle, “Mağrip geleneklerinde ve Mağrip romanlarının birçoğunda, hamam kadınların vücutlarının ve sözlerinin özgürce dolaşabildiği yerdir” (Fernandes, 2007: 217). Bu özellikleriyle hamam gündelik yaşamın bir parçası olmasının yanı sıra kadınların kimliklerini, bedenlerini ve özgürlüklerini keşfettikleri bir uzam olarak da değerlendirilebilir.

Les femmes au bain adlı romanda da hamam, kadınların erkeklerin gözünden uzakta yaşamlarını paylaşmak için bir araya geldikleri bir yer olarak betimlenir. Romandaki kadın karakterlere göre, “hamam günü, haftanın en uzun, en güzel günü”dür (Sebbar, 2006: 17) çünkü onlar hamamda birilerinin gözetimi altında olmadan (Sebbar, 2006: 17) kendilerini özgürce ifade edebilirler. Çarşafalarını çıkarıp bedenlerini sergiledikleri hamamda, gözlerden uzakta (Sebbar, 2006: 45) bol bol içlerini dökebilirler. Bu konuşmalar yalnızca basit bir eğlence değildir; aynı zamanda bir paylaşım, rahatlatma ve birbirlerinin yaşamlarına tanık olma sürecidir. Kadınlar burada, aile ve toplum baskısından birkaç saat de olsa uzaklaşarak günlük yaşamın sıkıntılarını paylaşırlar, birbirlerinin öykülerini dinlerlerken kendi sırlarını ve umutlarını anlatırlar. Bu bağlamda hamam, kadınların dış dünyadan ve ataerkil düzenin kısıtlamalarından uzakta, kendilerini özgürce anlatabildikleri bir alandır; onlar için bir sığınaktır.

Hamam bir yandan kadınlar için dayanışma ortamı olarak görülürken, diğer yandan da toplumsal ve kültürel rollerin ötesinde bir dönüşüm yeri olarak betimlenir. Romanda da bu dönüştürücü yön, karakterlerin kendilerini keşfetmelerine olanak tanır. Bu keşif süreci, kadınların yaşlarına ve deneyimlerine göre farklı biçimlerde ortaya çıkar. Hamam yaşlı kadınlar için geçmişin izlerini taşıdıkları ve yaşamlarını sorguladıkları bir alanı simgelerken, genç kızlar için de aydınlanma yeri olarak görülür. Genç kızlar, kör edici buharın içinde, birbiriyle oynuyormuş ve yaşlı kadınları dinlemiyormuş gibi görünmelerine karşın, anlatılanları tek bir hecesini bile atlamadan akıllarına kazırlar (Sebbar, 2006: 22-23). Burada, hamam kuşaklar arasında bilgi ve deneyimlerin aktarıldığı bir uzam olarak büyük önem taşır. Romanda, bir sonraki gün duyduklarını arkadaşlarıyla paylaşan kızlar, içinde bulundukları durumun ayrıntıdadırlar ve geleceklerinin diğer kadınlar gibi olmaması için çabalarlar. Onlar için hamam yalnızca bir arınma yeri değil aynı zamanda bireysel farkındalık kazandıkları, toplumsal rollerinin dışında kimlik arayışına girdikleri bir alan olarak anlam kazanır. Genç kızlar bu uzamda hem kendi hikâyelerini yeniden yazma yürekliliğini bulurlar hem de çevrelerindeki baskılara karşı bilinçlenirler.

Hamamın yanı sıra, kadınların toplumsal kurallara karşı koyup dilediklerince konuşabildikleri bir diğer sembolik uzam da mezarlıktır. Her ne kadar “akrabalık derecesi ne olursa olsun kadın ve kız çocuklarına cenaze töreni yasak” (Sebbar, 2006: 18) olsa da sonrasında mezarlığa gidebilirler. Kadınlar için mezarlığa gitmek hamama gitmek gibidir çünkü orada

da gözlerden uzak dilediklerince konuşabilirler (Sebbar, 2006: 17, 20). Mezarlık onlar için bir üzülmeye yeri değildir; erkek egemenliği olmadan özgürce duygu ve düşüncelerini dile getirdikleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği için birbirlerinden güç aldıkları bir uzamdır. Mezarlığın bu özgürleştirici yönü, kadınların kimliklerini oluşturmaları için yeni bir olanak sunar. Kadınların birbirlerine olan desteklerinin ve dayanışmalarının güçlü bir biçimde duyumsandığı bu alanda, kadınlar toplumsal baskıları aşabilmek amacıyla bilinçlenirler. Mezar taşları yalnızca orada yatan kişinin kim olduğunu belirtmez; aynı zamanda kadınların karşılaştığı baskılara karşı oluşturdukları sessiz ama güçlü duruşun bir göstergesidir. Kadınlar burada yas tutarlarken bir yandan geçmişin yüklerinden sıyrılırlar, diğer yandan da kendi kimliklerini, arzularını ve geleceklerini şekillendirme gücü bulurlar. Kısacası, mezarlık, kadınların kayıplarıyla yüzleşirken kendi tinlerini iyileştirmek ve yenilemek amacıyla ileriye doğru giden bir yol buldukları ve yeni başlangıçlara adım attıkları bir alandır.

Les femmes au bain adlı romanda kadın karakterlerin mezarlıklarda ve hamamlarda durmaksızın konuştukları ve birbirlerine içlerini döktükleri birçok kez vurgulanır. Bu uzamlar, kadınların yalnızca toplumsal baskılardan uzaklaştıkları alanlar değil, aynı zamanda duygu ve düşüncelerini özgürce paylaşabildikleri yerler olarak betimlenir. Nitekim, kadınlar bu uzamlarda sırlarını görünür kılarken çoğunlukla aşkı, aşklarını, kaçamaklarını ve tutkularını anlatırlar. Aşk romanda hem kadınların duygularını anlatan bir araç hem de onların bir araya geldiklerinde birbirlerini anlamalarını ve aralarındaki dayanışmayı güçlendirmelerini sağlayan ortak bir dil olarak öne çıkar. Kadınlar, bu alanlarda aşkın farklı türlerini paylaşarak bir yandan birbirlerine destek olurlar diğer yandan da kendi yaşamlarını yeniden biçimlendirirler.

Romantik aşktan aile aşkına birçok aşk türünün ele alındığı roman daha ilk cümlelerden aşkı irdeler. “Onu sevdim, evet. Onu sevdim” (Sebbar, 2006: 7) cümleleriyle başlayan romanın ilerleyen satırlarında da aşk konusuna sıklıkla değinilir. Aşkın kişilerde uyandırdığı hoş duyguya hayır demeyen kadınlar (Sebbar, 2006: 8), hamamın kapalı ve güvenli uzamında sürekli aşktan söz ederler. Onlara göre şiirlerin ve şarkıların yazılmasına her zaman aşk esin kaynağı olur (Sebbar, 2006: 11).

Bu aşk hikâyeleri, hamam gibi mahrem alanlarda daha kişisel bir boyut kazanır; kadınlar burada sırlarını paylaşırlarken düşledikleri sevgililerinden ya da yasak aşklarından cesurca söz ederler. “Hamamda onları duyuyorum. Kimden bahsediyorlar? Kocalarından mı? Hayır, asla kocalarından değil, çok sevilen tek bir koca var mı?» (Sebbar, 2006: 9). Küçük yaşlarda, tanımadıkları kişilerle evlendirilen bu kadınlar, eşlerine boyun eğler ama sırlarını ve gizli aşklarını eşlerine gösterdikleri teslimiyet davranışlarının ardına perdelerler (Sebbar, 2006: 21-22). Evin, yatak odasının ve genç karısının bedeninin efendisi kocadan, sevmedikleri ama katlanmak zorunda oldukları kocadan (Sebbar, 2006: 52) gizlerler aşklarını. Çünkü bu erkekler kadınları sevmeyiz; kadınların bedeniyle birlikte ruhuna da sahip olduklarına inanırlar ama ne bedenine ne de ruhuna sahip olabilirler (Sebbar, 2006: 29). “Acı ve öfke içinde bu gizli, kırılgan dudakları çalarlar ve yırtarlar ve eğer kadından kan akarsa, bu erkeğin dışıye karşı zaferidir” (Sebbar, 2006: 29).

Burada, Cezayir toplumunda kadınların bekâretlerinin erkek egemenliğinin ve toplumsal baskının en güçlü göstergelerinden biri olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Kadının bekâretini koruması onun bireysel bir sorumluluğu olmanın ötesinde, ailenin onurunu ve toplumsal saygınlığını simgeleyen bir zorunluluk olarak görülür. Bu nedenle, kadınlar üzerindeki baskı yalnızca fiziksel değil aynı zamanda ahlaki ve toplumsaldır. Kadınlar hamam gibi kendilerini özgür hissettikleri alanlarda bile, bu kurallara yönelik korkularını ve kaygılarını sıklıkla dile getirirler. Onların gizli aşklarını saklamaları ve kendi aralarında da bu durumu dile getirirken büyük bir cesaret göstermeleri, toplumun kültürel bağlamının yarattığı psikolojik yükün bir dışavurumudur.

Romanda, kadınlar genellikle kendi aralarında romantik aşktan söz etseler de zaman zaman aile bireyleri arasındaki sevgiye de değinirler. Hamamda anneler ve kızlar, kız kardeşler ve diğer aile üyeleri arasındaki ilişkiler ayrıntılı bir biçimde betimlenir. Aile içindeki sevginin kişilerin karakterleri üzerindeki etkileri ve kadınlar arasındaki kuşak farklılıkları irdelenir. Kısacası, söz konusu ortamda, ailevi bağlar hem sınanır hem de güçlenir.

Yapıtta, öz sevgi ile kültür ve mirasa olan sevgi de dikkat çeker. Öz sevgi kavramı kişilerin kendilerini keşfetme ve güçlendirme yolculuklarıyla bağlantılıdır. Hamamda kendi kimlikleri, mutsuzlukları ve güvensizlikleriyle yüzleşen kadınlar, bedenlerini geri kazanırlar. Toplumsal baskılara karşı bir direniş gösteren bu kadınlar kendilerini kabullenerek sevmeye başlarlar. Kültür ve mirasa duyulan sevgi bağlamında ise, romanın kişilerin kültürel kökleriyle olan bağlarını araştırıp bu bağların kimlik ve ilişkiler üzerindeki etkilerini incelediği söylenebilir. Örneğin, hamamdaki uygulamalar ve ritüeller geçmişle bir bağ kurarak devamlılık ve aidiyet duygusu yaratır. Kültüre ve mirasa duyulan sevgi, kişilerin yaşamlarının karmaşıklıklarında gezinmelerine yardımcı olan bir güç olarak betimlenir. Görüldüğü gibi, Leïla Sebbar *Les femmes au bain*'de kişilerin deneyimleri aracılığıyla aşkın çok yönlü bir incelemesini de sunar.

Sonuç

Geçmişten günümüze edebiyat, kadınların ve aşkın izlediği yolu, toplumsal ve kültürel bağlamlarla iç içe geçen varsıl anlatımlarla gözler önüne serer. Başka bir deyişle, edebiyat çağlar ve kültürler boyunca kadınlar, aşk ilişkileri, kimlik algıları gibi konular üzerine derin bir bilgi sunar. Klasik anlatılardan çağdaş romanlara kadar, bir yandan kadınların toplum içindeki yerlerini ve zamanla değişen konumlarını ele alırken diğer yandan da aşkın çok yönlü betimlemesini yapar. Kısacası, edebiyat, özellikle kadınların toplumsal beklentiler ve kişisel özlemler arasında gezindiği bir uzamda, aşkın ne anlama geldiğini sorgulamak ve aşkı yeniden tanımlamak için bir mercek görevi görür.

Frankofon Cezayir edebiyatının dikkat çeken yazarlarından biri olan Leïla Sebbar da *Les femmes au bain* adlı polifonik romanında, ülkesinin kadınlarının yaşamlarına ilişkin derinlemesine bir bakış açısı sunarak aşkı toplumsal ve kültürel öğelerle iç içe betimler. Farklı anlatıcıların sıklıkla sözü bir diğerine vererek anlatıların iç içe geçmesini sağladıkları roman, her biri kendi kimlikleri, arzuları, düşleri, toplumsal beklentileriyle boğuşan kadın karakterlerin yaşamlarını irdeler. Hamamda kendi aralarında konuşan kadınlar üzerinden, bir yandan Cezayirli kadınların yaşamlarını, içinde bulundukları durumu, toplumsal düzene karşı sava-

şımlarını, anılarını, mutluluklarını ve mutsuzluklarını açığa çıkarır. Söz konusu kadınların toplum, aileleri ve hatta kendi beklentileri ile nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını gösterir. Diğer yandan da farklı kuşaklardan ve geçmişlerden gelen bu kadınların imgelemindeki aşkı betimler. Genellikle geleneksel değerlere daha fazla bağlı olan eski kuşağın aşkı bir görev ve özveri olarak gördüğünü, genç kuşağın ise aşkı bireysel açıdan ele aldığını ve kendi arzuları doğrultusunda tanımladığını belirtir. Öte yandan, bazen bir özgürlük bazen de bir sınırlama olarak nitelendirilen aşkın toplumsal kurallara karşı savaşmak ve gerçek arzuların peşinden gitmek için kişilere güç verdiğini vurgular. Kısacası, kuşaklar arası ilişkiler üzerinde derin yansımalar sunan roman, bu farklı bakış açılarından yola çıkarak aşkın kişisel ve kültürel kimlikle kesişen ve ayrılan noktalarını gözler önüne serer. Leila Sebbar hamamın sıcak uzamında, toplumun ve ataerkil düzenin katı kuralları arasında ikilemlere sürüklenen kadın karakterlerin sesleri aracılığıyla aşkın güzelliğini, karmaşıklığını ve gücünü ayrıntılı bir biçimde betimleyen okurlarını da kendi aşk deneyimleri ve anlayışları konusunda düşünmeye yöneltir.

Notlar

1. Bu makalede Leila Sebbar'ın *Les femmes au bain (Kadınlar Hamamı)* adlı romanından yapılan alıntılar yazar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Finansal destek: Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This article constitutes an original research paper based on original data. It has neither been published previously nor submitted for publication elsewhere. The author has adhered to ethical principles and guidelines throughout the research process.

Author's contributions: The article is authored solely by one individual.

Ethics committee approval: Ethical committee approval is not required for this study.

Financial support: No financial support was obtained for his research.

Conflict of interest: There are no potential conflicts of interest related to this study.

Kaynakça

- Abdelhafid, H. (2003). Mezarı olmayan kadın, Assia Djebar, 2002, Babamın dilini konuşmuyorum, Leïla Sebbar, 2003/La femme sans sépulture, Assia Djebar, 2002, Je ne parle pas la langue de mon pere, Leïla Sebbar, 2003. *Hommes & Migrations*, 140-141.
- Akçay, A. S. (2021). *Modern Afrika edebiyatı dönemler, temalar ve yaklaşımlar*. Hece.
- Bakhaï, F. (1995). *Dounia (Dounia)*. L'Harmattan.
- Berktaş, F. (2012). *Tarihin cinsiyeti*. Metis.
- Berktaş, F. (2000). *Tektanrılı dinler karşısında kadın Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te kadının statüsüne karşılaştırmalı bir yaklaşım*. Metis.
- Bouguerra, M. R. ve Bouguerra, S. (2010). *Mağrip edebiyatı tarihi: Frankofon edebiyat/Histoire de la littérature du Maghreb: Littérature francophone*. Ellipses.
- Bourek, A. B. (2011). Leïla Sebbar'ın Kadınlar Hamamı adlı yapıtında sözlü gelenekten örtülü söze/ De l'oralité à la parole occultée dans les femmes au bain de Leïla Sebbar. *Synergies Algérie*, (13), 39-55.
- Bueno Alonso, J. (1998). *Leïla Sebbar'ın Yazını: Metinsel ve kültürel kesişimler/L'écriture de Leïla Sebbar : Croisements textuels et culturels*. Les Chemins du texte: VI Coloquio da APFFUE. 85-96.
- Dana, C. (2003). Leïla Sebbar ile söyleşi/Entretien avec Leïla Sebbar (*Confluences Méditerranée*, (45), 173-184.
- De Beauvoir, S. (1986). *Kadın evlilik çağı* (B. Onaran, Çev.) Payel.
- Djebar, A. (2003). *Aşk ve fantazy* (A. Sönmezay, Çev.) Can.
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13), 241-246.
- Fanon, F. (2012). *Cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi* (K. Çileçöp, Çev.) Pınar.
- Fernandes, M. (2007). *Özgür Frankofon yazarlar: Farida Belghoul, Maryse Condé, Assia Djebar, Calixthe Beyala/Les Ecrivains francophones en liberté Farida Belghoul, Maryse Condé, Assia Djebar, Calixthe Beyala*. L'Harmattan.
- Genette, G. (2011). *Anlatının söylemi: Yöntem hakkında bir deneme* (F. B. Aydar, Çev.) Boğaziçi Üniversitesi.
- Lewis, B. (2021). *İnanç ve iktidar Orta Doğu'da din ve siyaset* (A. M. Şengel, Çev.) Akılçelen Kitaplar.
- Louazani, A. B. (2023). *Kadınlar Hamamı: Mağrip Edebiyatı ve Sinemasında kadın kültürü ile temsilinin mekânı/The Women's Hammam: A Lived Place of Feminine Culture and Representation in Maghrebi Literature and Film* [Yayımlanmamış doktora tezi] University of Reading.
- Millett, K. (2000). *Cinsel Politika* (S. Selvi, Çev.) Payel.
- Sebbar, L. (2006). *Kadınlar hamamı/Les femmes au bain*. Bleu autour.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).